

УДК 159.9.07:303.094.6

DOI <https://doi.org/10.33120/popp-Vol16-Year2024-162>

Жовтянська Валерія Вікторівна

доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
завідувачка відділу методології психосоціальних і політико-
психологічних досліджень,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,

м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0002-7992-6943>

VZhovtianska@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОГНОЗУВАННЯ НАПРЯМІВ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА СЕРЕДНЬОСТРОКОВУ ПЕРСПЕКТИВУ

Актуальність. Описано та обґрунтовано технологію прогнозування напрямів суспільного розвитку на середньострокову перспективу. На основі аналізу найбільш популярних на сьогодні підходів до прогнозування суспільного розвитку зроблено висновок про брак методичного забезпечення, спрямованого на конкретику розвитку певного соціуму і водночас такого, що давав би змогу описувати якісні характеристики цього розвитку з урахуванням його внутрішніх чинників. Запропонована технологія являє собою саме таке методичне забезпечення, що свідчить про актуальність її розроблення.

Мета роботи – створення технології прогнозування макросоціальних процесів, яка б базувалася на психологічних характеристиках членів суспільства. Більш конкретно, ідеться про технологію прогнозування суспільного розвитку на середньострокову перспективу.

Методологія і наукові підходи. Запропонована технологія є результатом операціоналізації розробленої раніше п'ятифакторної прогностичної моделі суспільного розвитку. Остання побудована на визначенні бажаних для різних соціальних груп станів соціуму, а також того психологічного і непсихологічного ресурсу, який дає змогу членам цих соціальних груп реалізувати ці бажані стани.

Результати. Розроблена технологія являє собою алгоритм прогнозування напрямів суспільного розвитку разом із необхідним для його реалізації інструментарієм – гайдом для фокус-групових інтерв'ю і запитаннями анкети для масового опитування. Однак частину запитань анкети має бути сформульовано основі аналізу результатів фокус-групового дослідження.

Висновки. Обґрунтовано потенціал застосування розробленої технології, яка дає змогу визначати тенденції розвитку суспільно-політичних процесів у соціумі на середньострокову перспективу та соціально-психологічні детермінанти цих процесів. Крім того, завдяки технології можна прогнозувати внутрішні конфлікти в суспільстві та форми їх перебігу, зокрема вираженість протестного

потенціалу. Особливо обґрунтовано доцільність використання технології для аналізу суспільств, розвиток яких видається непередбачуваним або становить потенційні чи реальні загрози для нашої держави.

Ключові слова: соціальне прогнозування; суспільний розвиток; технологія прогнозування; макросоціальні процеси.

Zhovtianska Valeria Viktorivna

Doctor of Psychological Sciences, Senior Researcher,
Chief of the Department of Methodology of Psychosocial and Political-Psychological Research,
Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-7992-6943>

VZhovtianska@gmail.com

**THE TECHNOLOGY OF FORECASTING DIRECTIONS
OF SOCIAL DEVELOPMENT FOR THE MEDIUM-TERM
PERSPECTIVE**

Introduction. The article describes and substantiates the technology of forecasting directions of social development in the medium-term perspective. The analysis of today's most popular approaches to forecasting social development allowed us to conclude that there is a lack of methodological support, focused on the specifics of the development of a certain society and, at the same time, which provides the opportunity to describe the qualitative characteristics of this development, taking into account its internal factors. The proposed technology is just such methodological support, which indicates the relevance of its development.

The purpose of the work is to develop a technology for forecasting macrosocial processes, which would take into account the psychological characteristics of members of society. More specifically, it is about the technology of forecasting social development in the medium term.

Methodology and scientific approaches. The proposed technology is the result of the operationalization of the previously developed five-factor prognostic model of social development. The latter is based on the definition of desired states of society for various social groups, as well as the psychological and non-psychological resources that allow members of these social groups to realize these desired states.

The results. The developed technology is an algorithm for forecasting the directions of social development along with the necessary tools for its implementation – the guide for focus group interviews and the questionnaire items for a mass survey. However, part of the items of the questionnaire should be obtained on the basis of the analysis of the results of the focus group study.

Conclusions. The article substantiates the potential of using the developed technology. It allows determining the trends of the development of socio-political

processes in society in the medium-term perspective and the socio-psychological determinants of these processes. In addition, it allows forecasting internal conflicts in society and the form of their course, in particular, the expression of protest potential. The expediency of using technology for the analysis of societies whose development looks unpredictable or carries potential or real threats to our state is separately substantiated.

Keywords: social forecasting; social development; forecasting technology; macrosocial processes.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Прогнозування суспільного розвитку є актуальним завданням для соціально-політичної практики, передусім – у сфері державної безпеки. Те, наскільки важливо розуміти характер розвитку великих спільнот, яскраво демонструють міждержавні конфлікти і, зокрема, воєнна агресія Російської Федерації проти України. “Попереджений – значить озброєний”: цей стародавній вислів залишається актуальним і для сучасного світу. Прогнозування суспільного розвитку дає змогу підготуватися до міждержавних конфліктів (а подекуди й уникнути їх), що є неодмінним складником безпеки країни. Крім того, таке прогнозування важливе і з погляду запобігання ризикам, пов'язаним із соціально-політичними процесами всередині держави. Загалом, стратегічне планування на рівні країни чи окремого регіону неможливе без макросоціальних прогнозів у різних аспектах суспільного життя – політичного, економічного, демографічного тощо.

Прогнозування суспільного розвитку є серйозним викликом і в теоретичному плані. Для цього є принаймні дві причини. По-перше, це надзвичайна складність соціальних систем, що робить їх проблемним об'єктом для моделювання і прогнозування, а по-друге, це проблема свободи волі, що означає потенційно можливий індетермінізм індивідуального, а отже й суспільного вибору. Це свідчить про певну зону принципової невизначеності, пов'язану з прогнозуванням суспільних процесів. Може здатися, що з огляду на цю проблему важко говорити про правомірність технологізації прогнозування суспільного розвитку, оскільки технологія як жорстко визначений алгоритм дій може бути нечутливою до принципової варіативності подій, пов'язаної зі свободою вибору, а також унікальністю цього вибору як такого, що належить суб'єктові.

Насправді ця проблема знімається (принаймні на рівні практики), якщо технологія базується на розумінні психологічних характеристик членів суспільства, що дає підстави говорити про внутрішні передумови їхнього вибору в усій його специфіці. Зрештою, можливість вільного

вибору не заперечує наявності його внутрішніх, психологічних передумов (Шопенгауэр, 1992). **Метою цієї роботи** є створення технології прогнозування макросоціальних процесів, яка б базувалася на психологічних характеристиках членів суспільства. Більш конкретно, ітиметься про технологію прогнозування суспільного розвитку на середньострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми; виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Розглядаючи найбільш популярні підходи до прогнозування суспільного розвитку, можна виокремити два основних напрямки. Перший з них пов'язаний із загальними теоретичними моделями розвитку людства, які дають змогу описувати історичні тренди і на цій підставі прогнозувати майбутнє. Основою таких моделей зазвичай стають певні детермінанти історичного розвитку, які через причинно-наслідкові зв'язки визначають напрям соціальних змін.

Прикладом тут може бути підхід, де вихідною детермінантою суспільного розвитку є технологічний прогрес. Це досить популярна й активно розроблювана сьогодні наукова течія, пов'язана з такими іменами, як Д. Белл, Е. Тоффлер, У. Дж. Мартін, Д. Лайон та ін. Так, Белл і Тоффлер виділяють три стадії розвитку суспільства: доіндустріальну (аграрну), індустріальну і постіндустріальну (інформаційну) (Белл, 1996; Тоффлер, 2004). Саме останній із цих стадій дослідники приділяють найбільше уваги, оскільки з нею вони пов'язують сучасне і найближче майбутнє людства. Водночас вважають, що розвиток інформаційних технологій приводить до змін у всіх сферах соціального життя – соціально-економічній, політичній, культурній, побутовій (Белл, 1996; Мартин, & Лайон, 1989).

Перевагою такого роду підходів є те, що пропонувані на їхній основі прогностичні моделі базуються на аналізі причинно-наслідкових зв'язків, які зумовлюють напрям суспільного розвитку. Це відкриває широкі можливості для розуміння того, чому саме відбуваються ті чи ті соціальні зміни, а отже задає передумови, по-перше, для їх можливої корекції, а по-друге, для розуміння ступеня правомірності таких прогнозів. Іншими словами, тут ідеться про створення прогнозів на основі аналізу сутності певного явища, і це найбільш ґрунтовний з наукового погляду шлях.

Водночас такі підходи мають і свої недоліки. Перший з них пов'язаний з тим, що соціум є надскладною системою з численними внутрішніми взаємозв'язками. Виділення тих причинно-наслідкових зв'язків, які визначатимуть якісь магістральні, на думку дослідників, шляхи розвитку суспільства, завжди несе в собі ризик спрощення

реального стану справ. Власне, тут ідеться про обмеження методу моделювання як такого, оскільки модель завжди є певним спрощенням представленого в ній явища. Другий недолік пов'язаний з тим, що представлені в межах цього напрямку прогностичні моделі є дуже узагальненими. Вони стосуються або людства загалом, або якщо і розглядають локальні спільноти, то під кутом зору тривалих часових змін, пов'язаних з глобальними тенденціями суспільного розвитку. Оптика таких підходів не бере до уваги конкретику короткострокового і середньострокового прогнозування.

Другий напрям передбачає побудову прогностичних моделей на основі накопиченого масиву числових даних. Загалом тут ідеться про віднайдення математичних функцій, які найкращим чином апроксимують множину точок, що відповідають наявним спостереженням за змінними, що становлять інтерес для дослідника. Пролонгація віднайдених функцій на майбутнє дає змогу отримувати прогностичні значення щодо цих змінних. Такий спосіб прогнозування найбільш широко застосовується в економіці (наприклад, Клебанова, 2015; Снитюк, 2008), але також він застосовується і для прогнозування інших аспектів суспільних процесів (Белай, 2015; Слюсаревський, 2003).

Перевагами таких прогнозів є їхня конкретика і можливість залучення сучасного математичного апарату. Але недоліки, як відомо, можуть бути продовженням переваг: цей спосіб прогнозування призначений лише для аналізу кількісних характеристик і не дає змоги описувати якісні перетворення. Крім того, побудовані в такий спосіб прогнози релевантні лише за умови, що тенденції, спостережувані за період накопичення даних, будуть зберігатися і на майбутнє. Але така методологія прогнозування не може нічого сказати про те, чи будуть ці тенденції зберігатися і як довго це буде тривати, оскільки вона використовує лише формальні методи аналізу даних, не заглиблюючись у внутрішні механізми, які спричиняють соціальну динаміку. Саме тому цей спосіб не дає змоги передбачати якісні зміни соціальних процесів, і саме в цьому полягає його основне обмеження.

З огляду на це постає питання про можливість отримання прогнозів, орієнтованих на конкретику розвитку певного соціуму і водночас таких, що дають змогу описувати якісні характеристики цього розвитку, зважаючи на сутність і зміст суспільних перетворень. Технологію середньострокового прогнозування, якій присвячено цю статтю, можна розглядати як можливу відповідь на це питання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Створюючи технологію прогнозування напрямів суспільного розвитку на середньострокову перспективу, я спиралася на розроблену раніше

п'ятифакторну прогностичну модель суспільного розвитку (Жовтянська, 2021b). Остання показує в загальному вигляді, як можуть бути визначені генеральні тенденції розвитку соціуму, а також ті складники і чинники, які визначають ці тенденції. Для того щоб стати інструментарієм для отримання прогнозів, зазначена модель, яка є описовим теоретичним конструктом, має бути операціоналізована, і саме етапи цієї операціоналізації ми розглянемо нижче. Але спочатку доцільно коротко представити зміст цього конструкта.

Модель розроблено на основі суб'єктного підходу до аналізу та прогнозу соціальних явищ (Жовтянська, 2021a). Його вихідний теоретико-методологічний базис – це положення про те, що суб'єктом суспільного розвитку є людина як член соціуму, і саме змістами її психічного життя задається напрям цього розвитку. На основі цього положення за допомогою теоретичного аналізу виокремлено п'ять факторів, за якими може бути визначено вектор розвитку певного суспільства:

- 1) уявлення про бажаний стан соціуму, притаманні членам цього соціуму;
- 2) їхній локус контролю в політичній сфері;
- 3) їхній рівень політичної компетентності;
- 4) їхній рівень ресурсного забезпечення, необхідний для досягнення бажаного стану соціуму;
- 5) чисельність соціальних груп, які поділяють ті чи ті уявлення про бажаний стан соціуму.

Тобто модель показує, до яких бажаних соціальних орієнтирів “тягнеться” суспільство – точніше, окремі його частини, з урахуванням психологічного і непсихологічного ресурсу, який дає змогу рухатися в напрямку цих орієнтирів. Розгляньмо, як конкретно має здійснюватися прогнозування на основі представленої моделі.

Спочатку потрібно побудувати простір суб'єктивних моделей соціуму (суб'єктивних уявлень про можливі такі моделі). Осі такого простору являтимуть собою незводимі одна до одної характеристики, за якими визначаються і диференціюються ці суб'єктивні моделі. Тоді окремі суб'єктивні моделі, що репрезентують уявлення про бажані стани соціуму, можуть бути представлені точками в цьому просторі. Щодо початку координат їх правомірно інтерпретувати як вектори, оскільки вони відображають напрям потенційного спрямування дій прихильників тієї чи тієї моделі. Теоретично кількість суб'єктивних моделей може сягати кількості населення в цілому, але з практичних міркувань достатньо розглядати низку типових для певного суспільства моделей.

Далі, кожна із цих суб'єктивних моделей має свою групу прихильників, які можуть бути схарактеризовані за рівнем локусу контролю в політичній сфері, рівнем політичної компетентності та рівнем наявного ресурсу, необхідного для досягнення бажаного стану (тобто значеннями за другим, третім і четвертим факторами). Крім того, група загалом може бути схарактеризована за її чисельністю (значення за п'ятим фактором). Значення за другим, третім, четвертим і п'ятим факторами для кожної групи слід розглядати як скалярні величини, які грають роль коефіцієнтів до описаних вище початкових векторів. Помноживши кожен із початкових векторів на ці коефіцієнти, ми отримаємо нові вектори, які надалі сумуються. Отриманий сумарний вектор репрезентує вектор розвитку суспільства на середньострокову (і, відповідно, короткострокову) перспективу. Обмеження дії отриманих прогнозів середньостроковою перспективою пов'язане з тим, що константність значень, отриманих за п'ятьма факторами, некоректно поширювати на більш віддалені часові проміжки.

Представлену модель призначено для побудови якісних прогнозів, зокрема для сценарного прогнозування. Зазначимо, що для розуміння майбутньої динаміки суспільних процесів мало враховувати лише підсумковий сумарний вектор розвитку суспільства. Не менш інформативними є також й окремі складники, з яких він утворюється. Так, окремі вектори, сумою яких є зазначений підсумковий вектор, демонструють різні бажані для членів суспільства соціальні орієнтири. Аналіз множини цих окремих векторів дає змогу спрогнозувати можливість латентних або відкритих протистоянь між соціальними групами.

Інформативними з погляду соціальної прогностики є також і значення коефіцієнтів, які визначають величину того чи того окремого вектора. Вони показують, завдяки чому ті чи ті соціальні групи можуть просувати і реалізовувати свої уявлення про бажані для них стани соціуму. Крім того, вони дають змогу спрогнозувати, у який спосіб відбуватиметься протистояння між соціальними групами, орієнтованими на різні бажані для них стани соціуму.

Тепер розгляньмо, яким конкретно чином ця модель може бути застосована для прогнозування процесів суспільного розвитку. Для цього потрібно визначити інструментарій, котрий дає змогу виявити емпіричні значення показників, на основі яких будується описаний вище вектор розвитку суспільства, а також описати послідовність дій щодо його застосування.

По-перше, має бути побудовано простір суб'єктивних моделей соціуму (простір суб'єктивних уявлень про можливі моделі соціуму). Це

значить, що має бути визначено лінійно-незалежні фактори, які відповідають загальним незводимим одна до одної характеристикам можливих суб'єктивних моделей соціуму. Тобто має бути зібрано набір типових для цього суспільства дескрипторів, які члени цього суспільства застосовують для характеристизації тих чи тих суб'єктивно можливих соціальних моделей. Далі, на основі цих дескрипторів, потрібно побудувати шкали, за якими досліджувані мають оцінити бажані моделі соціуму (суб'єктивні уявлення про бажані стани соціуму). Отриманий масив даних має бути залучений до факторного аналізу, що дасть змогу виявити лінійно-незалежні фактори і побудувати простір суб'єктивних моделей соціуму.

Виявлення типових для цього суспільства дескрипторів суб'єктивних моделей соціуму передбачає проведення глибинних інтерв'ю з респондентами, які б представляли різні страти українського суспільства, хоча тут не йдеться про необхідність залучення репрезентативної щодо дорослого населення вибірки. На цьому етапі дослідження мають бути отримані якісні за своїм наповненням результати, і найбільш релевантним методом для їх отримання є фокус-групові інтерв'ю.

Натомість оцінювання бажаних моделей соціуму за відібраними характеристиками передбачає масове опитування (анкетування) респондентів на репрезентативній для дорослого українського населення вибірці. Крім того, в анкеті мають бути представлені запитання, відповіді на які слугуватимуть індикаторами: локусу контролю респондента в політичній сфері; рівня його політичної компетентності; рівня його ресурсного забезпечення (рівень доходів, сфера діяльності та посада тощо).

Надалі на основі отриманих даних будується простір суб'єктивних моделей соціуму, в якому розташовуються типові бажані моделі соціуму та віднаходиться відносна чисельність тих соціальних груп, які зорієнтовані на ті чи інші моделі. Надалі в описаний вище спосіб для кожної з таких груп будуються вектори і віднаходиться сумарний вектор.

Отже, алгоритм прогнозування напрямів суспільного розвитку на основі п'ятифакторної прогностичної моделі має такий вигляд:

1. На основі фокус-групових інтерв'ю обираються найбільш частотні (типові) для вибіркової сукупності характеристики суб'єктивних моделей соціуму.
2. На основі цих характеристик формуються шкали, які вносяться в анкету для масового опитування.
3. До цієї ж анкети вносяться запитання, відповіді на які слугуватимуть індикаторами локусу контролю респондента в політичній

сфері, рівня його політичної компетентності, рівня його ресурсного забезпечення.

4. За результатами масового опитування будеться простір суб'єктивних моделей соціуму, в якому розташовуються типові бажані моделі соціуму та віднаходиться відносна чисельність тих соціальних груп, які зорієнтовані на ті чи ті моделі.

5. Після множення векторів, репрезентованих бажаними моделями соціуму, на коефіцієнти, визначені за середніми рівнями локусу контролю в політичній сфері, політичної компетентності, наявного ресурсу, а також за чисельністю групи, отримаємо вектори, сума яких визначає напрям розвитку суспільства в середньостроковій перспективі.

Наразі розроблено й апробовано гайд для фокус-групових інтерв'ю, на основі яких можуть бути визначені типові характеристики суб'єктивних моделей соціуму. Змістова частина гайду спрямована на визначення характеристик як реальних, так і бажаних (умовно ідеальних) соціальних моделей, а також параметрів, за якими можливий розвиток соціальних моделей. Розроблено також запитання анкети, відповіді на які слугуватимуть індикаторами локусу контролю респондента в політичній сфері, рівня його політичної компетентності та рівня його ресурсного забезпечення.

Алгоритм прогнозування напрямів суспільного розвитку разом із гайдом для фокус-групових інтерв'ю та запитаннями анкети складають технологію прогнозування напрямів суспільного розвитку. Вони надають інструментарій та опис послідовності дій, за допомогою яких може бути визначено тенденції розвитку суспільно-політичних процесів у соціумі на середньострокову перспективу та описано внутрішні соціально-психологічні детермінанти цих процесів.

Тут може виникнути запитання: чи варто зупинитися окремо на представленій технології, якщо вона наразі не пропонує повністю завершеної методики, тобто анкети, за допомогою якої мають бути зібрані дані для отримання прогнозу. Адже частину запитань для цієї анкети має бути сформульовано вже після аналізу результатів фокус-групового дослідження.

Річ у тім, що отримані на основі фокус-групових інтерв'ю характеристики суб'єктивних моделей соціуму прив'язані до тієї спільноти, у межах якої їх було отримано. Якщо їх зібрано на українській вибірці, то надалі вони можуть застосовуватися для прогнозування напрямів суспільного розвитку в нашій державі. Якщо нас цікавитимуть тенденції суспільного розвитку в інших спільнотах, то ми маємо проводити фокус-групові інтерв'ю саме там. Тому описано технологію

можна розглядати як у певному сенсі готовий продукт, який дає змогу отримувати макросоціальні прогнози в різних суспільствах.

Практична/соціальна значущість дослідження. Треба зазначити, що хоча технологію ми первинно розробляли для застосування в Україні, з огляду на специфіку сучасної ситуації її застосування на теренах Російської Федерації або Республіки Білорусь є навіть більш актуальним (інша річ, наскільки важко це зробити практично). Загалом, використання представленої розробки для отримання інформації про суспільства, розвиток яких є непередбачуваним або несе потенційні чи реальні загрози, видається вельми продуктивним. Технологія дає змогу визначати не лише генеральні лінії розвитку спільнот, а й внутрішню неузгодженість, потенційні джерела спротиву тощо. Зокрема, застосування технології в РФ дало б змогу виявити внутрішній потенціал спротиву авторитаризму і соціально-психологічні передумови для можливих ліберальних перетворень; соціальні групи, які могли б стати локомотивом таких перетворень; рівень відцентрових прагнень та можливості для внутрішнього розколу імперії; вектори устремлень різних верств населення та актуалізованість внутрішніх соціальних суперечностей. Це та інформація, яка може бути використана як задля перемоги над Росією, так і після цієї перемоги.

Висновки. Операціоналізація п'ятифакторної прогностичної моделі суспільного розвитку дає змогу побудувати технологію прогнозування напрямів суспільного розвитку на середньострокову перспективу. Технологія являє собою алгоритм прогнозування напрямів суспільного розвитку разом із необхідним для його реалізації інструментарієм – гайдом для фокус-групових інтерв'ю та запитаннями анкети для масового опитування. Вона дає змогу визначати тенденції розвитку суспільно-політичних процесів у соціумі на середньострокову перспективу та соціально-психологічні детермінанти цих процесів. Крім того, технологія дає змогу прогнозувати внутрішні конфлікти в суспільстві та форми їхнього перебігу.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні фокус-групових інтерв'ю, за результатами яких має бути отримано набір типових для суспільства характеристик суб'єктивних моделей соціуму. Це дасть змогу сформулювати анкету для масового опитування, за результатами якого можуть бути побудовані середньострокові прогнози щодо напрямів суспільного розвитку.

Список використаних джерел

Белл, Д. (1996). Прихід постіндустріального суспільства. В *Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія* (с. 194–251). Київ: Либідь.

Белай, С. В. (2015). Механізм державного прогнозування кризових явищ соціально-економічного характеру. *Інвестиції: практика та досвід*, 6, 122–127.

Жовтянська, В. В. (2021a). Психологічні засади моделювання як методичного напрямку соціальної прогностики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 48(51), 9–15.

Жовтянська, В. В. (2021b). Психологічний підхід до прогнозування макросоціальних процесів: п'ятифакторна модель суспільного розвитку. *Проблеми політичної психології*, 10 (24), 71–82.

Клебанова, Т. С. (Ред.). (2015). *Прогнозування соціально-економічних процесів*. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Мартин, У. Дж., & Лайон, Д. (1989). *Информационное общество: Проблемы и иллюзии*. Москва: ИНИОН.

Слюсаревський, М. М. (2003). Про деякі гносеологічні умови достовірності та прогностичної значущості соціально-психологічних досліджень. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 7 (10), 3–22.

Снитюк, В. Е. (2008). *Прогнозирование. Модели, методы, алгоритмы*. Киев: Маклаут.

Тоффлер, Э. (2004). *Третья волна*. Москва: АСТ.

Шопенгауэр, А. (1992). *Свобода воли и нравственность*. Москва: Республика.

References

Belay, S. V. (2015). Mekhanizm derzhavnoho prohnouzuvannya kryzovykh yavyshch sotsialno-ekonomichnoho kharakteru [The mechanism of state forecasting socio-economic crisis]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: Practice and Experience], 6, 122–127. (in Ukrainian)

Bell, D. (1996). Prykhyd postindustrialnoho suspilstva [The advent of post-industrial society]. In *Suchasna zarubizhna sotsial'na filozofiya: Khrestomatiya* [Modern foreign social philosophy: Textbook] (pp. 194–251). Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)

Klebanova, T. S. (Ed.). (2015). *Prohnouzuvannya sotsialno-ekonomichnykh protsesiv* [Forecasting socio-economic processes], Kharkiv: HNEU named after S. Kuznetsia. (in Ukrainian)

Martin, W. J., & Lyon, D. (1989). *Informatsionnoye obshchestvo: Problemy i illyuzii* [Information society: Problems and illusions]. Moscow: INION. (in Russian)

Schopenhauer, A. (1992). *Svoboda voli i нравstvennost* [The freedom of the will and morality]. Moscow: Respublika. (in Russian)

Sliusarevskiy, M. M. (2003). Pro deiaki hnoseolohichni umovy dostovirnosti ta prohnostychnoi znachushchosti sotsialno-psykholohichnykh doslidzhen [On some epistemological conditions of reliability and prognostic significance of socio-

psychological research]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Studies on Social and Political Psychology], 7 (10), 3–22. (in Ukrainian)

Snityuk, V. E. (2008). *Prognozirovaniye. Modeli, metody, algoritmy* [Forecasting. Models, methods, algorithms]. Kyiv: Maklout. (in Russian)

Toffler, E. (2004). *Tretya volna* [Third wave]. Moscow: AST. (in Russian)

Zhovtianska, V. V. (2021a). Psykholohichni zasady modeliuvannia yak metodychnoho napriamu sotsialnoi prohnostryky [Psychological principles of modeling as a methodological direction of social prognosis]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific Studies on Social and Political Psychology], 48 (51), 9–15. (in Ukrainian)

Zhovtianska, V. V. (2021b). Psykholohichni pidkhid do prohnozuvannia makrosotsialnykh protsesiv: piatyfaktorna model suspilnoho rozvytku [A psychological approach to forecasting macrosocial processes: the five-factor model of social development]. *Problemy politychnoi psykholohii* [Problems of political psychology], 10 (24), 71–82. (in Ukrainian)